

Wenanty Tyszkowski [Listy do Michała Kazimierza zwanego Rybeńko i Karola Stanisława zwanego Panie Kochanku Radziwiłłów]¹

OPRAC. BOŻENA MAZURKOWA²

I

Jaśnie Oświecony JMci Książę³
Panie, Fundatorze⁴ i Dobrodzieju Najosobliwszy⁵

Lubo by mi nie należało *publici boni*⁶ całej ojczyzny *occupatum curis*⁷ JO WKscia Mci Dobrodzieja *particulari distrahere negotio*⁸, gdy jednak zachodzi mocny

- 1 Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłów, dział V, nr 16707: I, s. 1–2; II, s. 5–7; III, s. 8–9; IV, s. 3–4. W edycji listy zostały uporządkowane chronologicznie.
- 2 W transkrypcji tekstu zmodernizowano system interpunkcyjny, zasady pisowni wielkich i małych liter oraz pisowni łącznej i rozdzielnej. Zmodernizowano również pisownię samogłosek „o”, „ó”, „u” oraz zapis głosek „i”, „j”, „y”, także w wyrazach obcego pochodzenia (np. *suspicią, adoracją, perswazyje, obligacją, satysfakcji*). Zmieniono końcówki narzędnika l. mn. przymiotników „-emi” na „-ymi”. Zamiast pochylonego „e”, zapisanego w podstawie wydania jako „y”, wprowadzono „e”, będące jego kontynuacją. Zachowano niektóre dawne formy leksykalne (np. *sumnienie, wyjachać, niżli, szlub, myślić*) i fleksyjne (*swoję, na nią, po rozjachaniu się, przyjachali, modlemy się*). Ujednolicono niekonsekwentne zapisy fonetyczne: *Moraski* → *Morawski*, *kwoski* → *kwowski*. Zachowano skróty złożonych formuł grzecznościowych, np. JO WKscia Mci, JO WKs MMci, JO WKs Mci, JWPP, JW JMci, JOW, JW Jej Mć, czyniąc wyjątki jedynie w przypadku dwóch nietypowych redukcji: *Ksicej* → *Ksi[ąże]cej*, *Księcej* → *Ksi[ąże]cej*.
- 3 Adresatem listu jest książę Michał Kazimierz Radziwiłł zwany Rybeńko (1702–1762), syn kanclerza wielkiego litewskiego Karola Stanisława i Anny Katarzyny z Sanguszków, ojciec Karola Stanisława zwanego Panie Kochanku, wojewoda wileński i hetman wielki litewski od 1744, marszałek nadworny litewski od 1734 r., IX ordynat nieświeski.
- 4 fundator – osoba przekazująca fundację, czyli środki finansowe lub dar w naturze na jakiś cel; tu: fundator klasztoru; korespondencyjny zwrot do Radziwiłła pozwala przypuszczać, że magnat czynił darowizny na rzecz zakonu.
- 5 najosobliwszy – najznakomitszy, prześwietny
- 6 *publici boni* – dla dobra powszechnego; dziękuję Pani Iwonie Krawczyk za uzupełnienie i szlif przekładów łacińskich wtrąceń.
- 7 *occupatum curis* – zajętego troskami
- 8 *particulari distrahere negotio* – niepokoić/zajmować prywatną sprawą

interes⁹ lub prywatnej osoby związane ekswinkulować¹⁰ summienie, to jest tej delinkwentki¹¹, która dezertując¹² najpoważniejszy¹³ dwór JO WKs MMci Dobrodziejstwa¹⁴, niejeden tym samym popełniła eksces, a największy, że osoby niewinne podała w suspicją¹⁵ winy oraz wprawiła¹⁶ w niełaskę JO WKs MMci Dobrodziejstwa, zaczynam¹⁷ upamiętawszy się¹⁸, jak wiele złego uczyniła, nie tylko przebłagać gniew JO WKs MMci Dobrodziejstwa, lecz i boskiemu przykazaniu miłości bliźniego obowiązana jest do satysfakcji¹⁹, aby oskarżone przez inkwizycję²⁰ osoby, poprawując²¹ summieniem swoim, z winy emundowała²², mianowicie, że jakoby na obligacją²³ JW JMci Panny Kasztelanki Braclawskiej²⁴ miał któryś kawaler²⁵ dać jej dwadzieścia czerw[one] zł[ote]²⁶ na tę do źle zamierzonej mety²⁷ podróż, czego się ona całym summieniem obowiązkiem zapiera²⁸, jakoż i sama terażniejsza onej potrzeba przysięgę jej pokazuje być prawdziwą, gdyż nie mając o czym²⁹ z Lwowa wyjechać, musiała to, w czym

- 9 mocny interes – tu: znaczna, poważna korzyść
- 10 ekswinkulować – uwolnić, oswobodzić
- 11 delinkwentka (a. delikwentka; łac. *delinquens*) – osoba sądzona za przestępstwo; winowajczyni
- 12 dezertować – opuszczać, oddalać się (skąd)
- 13 poważny – tu: okazały, znakomity, wspaniały
- 14 W tym czasie żoną Michała Kazimierza Radziwiłła była Franciszka Urszula Radziwiłłowa (1705–1753), córka Janusza Antoniego Korybuta Wiśniowieckiego i Teofili z Leszczyńskich, dramatopisarka i poetka późnego baroku. Stały dwór Radziwiłłów znajdował się w Nieświeżu, gdzie w teatrze założonym przez męża księżna wystawiała swoje sztuki.
- 15 suspicja – podejrzenie
- 16 wprawić (kogo w co) – nabawić (czego), spowodować (co u kogo); doprowadzić (do czego)
- 17 zaczynam – a więc, a zatem, dlatego
- 18 upamiętać się – opamiętać się, zreflektować się
- 19 satysfakcja – zadośćuczynienie za wyrządzone krzywdy
- 20 inkwizycja – dochodzenie, badanie sprawy
- 21 poprawować – przywracać do dobrego stanu, tu: do łask
- 22 emundować – oczyszczać z winy, zarzutów; usprawiedliwiać
- 23 obligacja – zobowiązanie
- 24 kasztelanka braclawska – Elżbieta Branicka (1734–1800), córka kasztelana braclawskiego Piotra i Melanii z Szembeków; jak można wnosić z listu bernardyna, do czasu pierwszego małżeństwa (1753) z Janem Józefem Sapiehą z linii rózańkiej, synem Piotra Pawła, przebywała na dworze księżnej Franciszki Urszuli Radziwiłłowej.
- 25 kawaler – tu: młodzieniec
- 26 czerwony złoty – złota moneta (dukat, floren) wybijana w dawnej Polsce od XVI do końca XVIII w.; wspomniana w liście kwota 24 czerwonych złotych, z których każdy liczył wówczas 18 złp, była dość okazałą sumą
- 27 do źle zamierzonej mety – do nierozważnie zaplanowanego, wyznaczonego celu
- 28 zapierać się – zaprzeczać
- 29 nie mając o czym... wyjechać – nie mając za co wyjechać, nie mając pieniędzy na wyjazd

chodzi, zastawiać³⁰. Racje zaś, dla których na tak ostatnią rzecz rezolwowała się³¹, te daje, że ona przez lekkomyślność swoją podała siebie i inną bardzo godną osobę w supozycją stanowi³² jej przeciwną. Zaczyn miłego sobie honoru i tej tak zacnej osoby nie mogła inaczej ochronić, tylko alienując się³³ od dworu JO WKs MMci Dobrodziejstwa. Druga, że miała osobliwszy respekt³⁴ JO Księżny JMci Dobrodziejki, z którego ją chciała wydać w Litwie za mąż za kawalera, do którego ona serca nie miała³⁵, a bała się, aby do tego stanu przeciwko woli swojej respektem JO Księżny JMci przymuszona nie została. Trzecia, że mając w tych krajach³⁶ ojca i krewnych, nie życzyła sobie tak daleko od nich oddalić się do Litwy, ile że się nie spodziewała do swych krajów prędko powrócić. Nie miała zaś tyle śmiałości, aby jawnie JO Księżnie JMci za świadczone sobie podziękowała respekta³⁷, ani się mogła spodziewać, by łatwą otrzymała odprawę³⁸, dla czego na ten naganny rezolwowała się sposób, rozumiejąc, że takowy jej proceder³⁹ nie będzie tak dużo dotkliwy⁴⁰ Pańskiemu sercu JO Księżny JMci. Zaczyn gdy teraz tego występku swego mocno żałuje, szuka przez duchowne osoby przyzwoitego śródka, aby mogła przebłagać gniew JO Księstwa Dobrodziejów, osobliwie⁴¹ JO Księżny JMci Dobrodziejki, do której nie tylko ja osobliwiej pisałem, ale oraz JOW Księcia Mci Dobrodzieja z najniższą suplikuję⁴² pokorą, abys słuszny gniew JO Księżnej JMci Dobrodziejki, mając wzgląd na pozorne tej delinkwentki racje⁴³, chciał uczynić przebłagany oraz inwolwowane⁴⁴ osoby jej zeznaniem raczył mieć za niewinne. JW Jej Mć Panna Kasztelanka Braclawska zostaje w osobliwszej dotychczas u rodziców swoich animadwersji⁴⁵ i rygorze, którym mocno umartwiona⁴⁶ jest dla

30 zastawiać – dawać w zastaw

31 rezolwować się – decydować się

32 stan – tu: życiowa sytuacja, status panny, kobiety niezamężnej

33 alienować się – tu: oddalać się (skąd), opuszczać jakieś środowisko

34 respekt – tu: wzgląd (na kogo, na co), przychylność (dla kogo)

35 do którego ona serca nie miała – którego nie kochała, nie darzyła uczuciami

36 kraj – tu: okolica

37 Zob. przypis 34.

38 odprawa – odprawienie, pozwolenie wyjazdu, zwolnienie ze służby

39 proceder – postępek

40 dużo dotkliwy – bardzo przykry

41 osobliwie – zwłaszcza, szczególnie

42 suplikować – gorąco prosić, upraszać

43 pozorny – dobrze wyglądający; tu: ważny

44 inwolwowany – wplątany, wmieszany (w jakąś sprawę)

45 animadwersja – nagana, wyrzut

46 umartwiony – zmartwiony, smutny, zakłopotany

włożonej na nią supozycji *complicitatis*⁴⁷. Zaczynam i tu jest potrzebna łaska JO Waszej Ksi[ą]żęcej Mci Dobrodzieja, abyś nie tylko sam onę uznał być niewinną zupełnie, ale i JWWPP Kasztelanom⁴⁸ potrafił wyperswadować dotkliwość⁴⁹ serca ich przeciwko JMci Pannie Kasztelance oraz przeciwko temu kawalerowi potrzebującemu przyjaźni onych. *Cedet*⁵⁰ to wszystko w wielką przed Bogiem zasługę JO WKs Mci Dobrodziejowi, gdy nie tylko sam łatwym do prześlągania się pokażesz, ale i niepewną zbawienia ekscesantkę⁵¹ przynajmniej ochronisz od wiecznego karania. Przyczynię się i ja do zasługi JO WKs Mci Dobrodzieja, gdy na płaczną prośbę tej penitentki⁵² obiecałem być u JW Państwa Kasztelanów, gdzie wyjawiając eksces prawdziwej delinkwentki, niewinną osobę oczyścić będę usiłował, nad wszystko starając się dać dowód mocnej obligacji i rekognicji⁵³ fundatorskich respektów⁵⁴

Jaśnie Oświeconej Waszej Ksi[ą]żęcej Mości, Pana
Fundatora i Dobrodzieja Najosobliwszego

D[ie] 22 Decembris⁵⁵ 1750

z Lwowa

najniższy podnózek i nieustanny bogomodlca⁵⁶
ks[ią]dz W[enanty] Tyszkowski, Bernardyn[ów] def[inito]r⁵⁷
*m[anu] p[ropria]*⁵⁸

II

Jaśnie Oświecony JMci Książę⁵⁹
Panie, Protektorze i Najłaskawszy Dobrodzieju nasz

47 supozycja *complicitatis* – przypuszczenie współudziału

48 Mowa tu o rodzicach Elżbiety Branickiej, późniejszej Sapieżyny, zob. przypis 24.

49 dotkliwość – uraza, obraza

50 *cedet* – obróci się, zamieni się

51 ekscesantka – osoba dopuszczająca się ekscesu, wybryków, przekraczająca miarę

52 penitentka – kobieta, panna przystępująca do spowiedzi

53 rekognicja – wdzięczność

54 Zob. przypis 34.

55 D[ie] 22 Decembris – dnia 22 grudnia

56 bogomodlca – konwencjonalne uniżone określenie własnej osoby, używane w listach, m.in. do przełożonych i możnych

57 definito – duchowny będący urzędowym doradcą przełożonego zakonu

58 *m[anu] p[ropria]* – własnoręcznie

59 Adresatem listu jest książę Michał Kazimierz Radziwiłł zwany Rybeńko, zob. przypis 3.

Wschodzące na ziemi nowe niestworzone⁶⁰ Słońce, lubo⁶¹ cały rozwesela świat, największe jednak ukontentowanie mającemu do niego sympatią przynosić musi książęcemu orłowi⁶² JO WKscej Mci Dobrodzieja, więc gdy cały świat sobie winszuje, osobliwiej⁶³ i bardziej tego nowego niestworzonego Słońca winszować należy JO WKscej Mci Dobrodziejowi⁶⁴, któremu ja, z całą bogomodlców⁶⁵ Pańskich prowincją⁶⁶ winszując, życzę, aby toż Słońce w dom JO WKscej Mci Dobrodzieja wszystkie najpomysłniejsze wprowadziło sukcesu⁶⁷ oraz dni wszystkie jak najdłuższego wieku pogodne i jasne⁶⁸ bez alternaty⁶⁹ uczyniło.

Przyłączam oraz pokorną za Konwentem Dubieńskim⁷⁰ suplikę⁷¹, który według erekcji⁷² fundatora ordynacji⁷³ mając dotąd *usum fructum*⁷⁴ pozwolonego sobie gruntu nazwanego Horbaczyn⁷⁵, teraz *noviter*⁷⁶ w niego wpierając się⁷⁷, O[!cowie]

60 niestworzony – nieprawdopodobny, niezwykły

61 lubo – chociaż, mimo że

62 W herbie Radziwiłłów widniał czarny orzeł w koronie, na żółtym polu, z trzema trąbami na piersiach.

63 osobliwiej – szczególnie

64 Aluzja do zmian, jakie zaszły w życiu księcia, gdy w pałacu nieświeskim zamieszkała jego druga żona Anna Ludwika Mycielska, poślubiona w roku 1754.

65 Zob. przypis 56.

66 Mowa o prowincji ruskiej bernardynów.

67 sukcesu – powodzenie, udanie się jakiejś rzeczy, sprawy

68 jasny – tu: pomysłny

69 bez alternaty – niezmiennie, nieodmiennie

70 W Dubnie znajdowały się: klasztor i studium zakonne bernardynów należące do prowincji ruskiej zakonu. Miasto wraz z okolicą było ważne również dla bazylianów. W roku 1743 w Monasterze Preobrażeńskim odbyła się w Dubnie kapituła generalna zakonu, w której udział wzięło 239 ojców kapitulnych.

71 suplika – prośba w jakiej intencji

72 erekcja – ufundowanie jakiejś budowli

73 Zob. przypis 4. Klucz dubieński, w którym znajdował się folwark Horbaczyn, należał do ordynacji ostrogskiej, ustanowionej w roku 1607 przez księcia Janusza Ostrogskiego (1554–1620), wojewodę wołyńskiego. W roku 1682 ordynację objęła żona podkanclerzego litewskiego Michała Kazimierza Radziwiłła, Katarzyna z Sobieskich, *primo voto* Zasławska. W roku 1753 książę Janusz Aleksander Zasławski, ostatni ordynat ostrogski rezydujący w Dubnie, nie mając potomstwa, na mocy „transakcji kolbuszowskiej” rozdzielił należące do niego klucze między swoich dalszych krewnych, głównie przedstawicieli rodu Lubomirskich. Dubno wraz z siedemdziesięcioma wsiami przypadło wtedy księciu Stanisławowi Lubomirskiemu (1704–1793), podstolemu koronnemu, wojewodzie kijowskiemu i braclawskiemu. W roku 1756 na mocy ugody z hetmanem wielkim koronnym Janem Klemensem Branickim Lubomirski uzyskał ostatecznie prawo własności i dziedziczenia całej Dubieńszczyzny.

74 *usum fructum* – użytkowanie

75 Horbaczyn – majątek klasztorny w pobliżu Dubna, będący przedmiotem zatargu między bernardynami i bazylianami

76 *noviter* – na nowo, od nowa

77 wpierać się – wdzierać się, wciskać się (gdzie) siłą

Bazylianie w nocy folwark podcięli i lasek wyrabali, w czym gdyśmy uczynili rekurs⁷⁸ *pro violentiis ad S[anctam] Nunciaturam*⁷⁹, wypadł dekret⁸⁰ *favore*⁸¹ mocniejszych sił JW JMci Księdza Biskupa Chełmskiego⁸², opata dubieńskiego, w którym nas *tamquam incapaces possessionis fundi* osądzono⁸³, a JW JMci Księdzu Biskupowi folwark⁸⁴ przysądzono, od którego dekretu patron⁸⁵ nasz JMć pan Czwordowicz⁸⁶ uczynił apelacją do Rzymu, ale ja nie dufam⁸⁷ i tam wygranej, gdyż się zapatrzeć mogą na dekret nuncjatorski⁸⁸, lecz w tym najpokorniej żądamy⁸⁹ JO WKscej Mci Dobrodzieja klemencji⁹⁰, abyś ten folwark, ponieważ my trzymać⁹¹ go jesteśmy *ex professione*⁹² według dekretu *incapaces*⁹³, odebrać raczył do ordynacji, przy której zawsze było *primum et principale dominium*⁹⁴ i my tylko *simplicem* jego mieli *usum*⁹⁵, nam zaś *ad proportionem*⁹⁶ inszą *ex resultato Regiae Commissionis*⁹⁷ naznaczyć jałmużnę albo też znowu nam *simplicem usum a Domino fundi revocabilem*⁹⁸ pozwo-

78 rekurs – odwołanie się do wyższej instancji sądowej

79 *pro violentiis ad S[anctam] Nunciaturam* – w sprawie aktów przemocy do Świątej Nuncjatury; nuncjatura – przedstawicielstwo dyplomatyczne Watykanu przy rządzie jakiegoś państwa; urząd nuncjusza

80 dekret – w dawnej Polsce wyrok sądu

81 *favore* – dzięki poparciu

82 Walenty Węzyk (1705–1766), syn wojskiego ostrzeszowskiego Wawrzyńca i Marianny z Olszowskich, biskup chełmski w latach 1753–1765, biskup przemyski w latach 1765–1766, prepozyt w Wieluniu, kanonik płocki, gnieźnieński i krakowski.

83 *tamquam incapaces possessionis fundi* osądzono – osądzono jako niezdolnych do posiadania ziemi

84 folwark – folwark, duże gospodarstwo rolne wraz z zabudowaniami

85 patron – tu: prawnik sprawujący bezpośrednią opiekę nad konwentami bernardyńskimi

86 Jan Czwordowicz – adwokat, pełnomocnik procesowy bernardynów konwentu lwowskiego

87 dufać – mieć zaufanie; ufać

88 dekret nuncjatorski – orzeczenie wydane przez rozsądzającego spór nuncjusza – przedstawiciela dyplomatycznego papieża jako głowy Kościoła rzymskokatolickiego w państwie, z którym Stolica Apostolska utrzymuje stosunki dyplomatyczne. W okresie trwającego sporu między bernardynami i bazylianami w Polsce funkcję nuncjusza pełniło dwóch kardynałów: Alberico Archinto – od 1746 do 8 lutego 1754 r.; Niccolò Serra – od 9 lutego 1754 do 21 lutego 1769 r.

89 żądać – prosić

90 klemencja – łaskawość

91 trzymać (co) – mieć (co) pod swym zarządem; dzierżawić, zawiadywać (czym)

92 *ex professione* – z oświadczenia, z orzeczenia

93 *incapaces* – niezdolni

94 *primum et principale dominium* – pierwsze i zasadnicze władztwo, pierwsza i zasadnicza zwierzchność

95 *simplicem... usum* – zwyczajne, proste użytkowanie

96 *ad proportionem* – odpowiednio

97 *ex resultato Regiae Commissionis* – w wyniku/jako skutek (orzeczenia) królewskiej komisji

98 *simplicem usum a Domino fundi revocabilem* – proste użytkowanie, które może być odwołane przez pana/właściciela gruntu/posiadłości

lić i potwierdzić raczył, nie pozwalając intromisji⁹⁹ JW JMci Księdzu Biskupowi Chełmskiemu. Za którą dobroczynność zostaniemy winni modlić się Bogu za jako najszczęśliwszy sukces JO Komisji. Zostając z nieśmiertelną wdzięcznością i najgłębszą adoracją¹⁰⁰

Jaśnie Oświeconego WKscej Mci Dobrodzieja
 Pana i Protektora naszego
 najniższy podnózek i bogomodlca¹⁰¹
 ks[iądz] Wenanty Tyszkowski, przeł[ożony]O[jców] B[ernardynów]
 P[rowincji] R[uskiej] m[anu] p[ropria]

D[ie] 26 Decembr[is]¹⁰² 1754

z Zaslawia

III

Jaśnie Oświecony JMci Książę¹⁰³
 Panie, Fundatorze¹⁰⁴ i Najosobliwszy¹⁰⁵ Dobrodzieju nasz

Niezliczone łaski i dobroczynności JO WKscej Mci Dobrodzieja zakonowi Ś[więtego] Franciszka¹⁰⁶ na wielu miejscach świadczony do nieśmiertelnych przed Bogiem obligują mnie i cały zakon obowiązków. Przeto¹⁰⁷ pragnąłbym pomyślniejszej okazji, w której z większym ukontentowaniem JO WKscej Mci Dobrodzieja mógłbym usługę moją oświadczyć, niżli z którą się teraz przed

99 intromisja – wprowadzenie w posiadanie nieruchomości na drodze sądowej

100 adoracja – uszanowanie, cześć, szacunek

101 Zob. przypis 56.

102 D[ie] 26 Decembr[is] – dnia 26 grudnia

103 Adresatem listu jest książę Karol Stanisław Radziwiłł zwany Panie Kochanku (1734–1790), syn Michała Kazimierza zwanego Rybenko i Franciszki Urszuli z Wiśniowieckich, brat Teofili Konstancji Morawskiej, wojewoda wileński (od 1762), starosta lwowski (od 1755); X ordynat nieświecki, IX ordynat ołycki.

104 Zob. przypis 4.

105 Zob. przypis 5.

106 Bernardyni z inicjatywy św. Jana Kapistrana wyłonili się po połowie XV w. z zakonu franciszkańskiego jako jego radykalna gałąź zwana obserwantami.

107 przeto – zatem, więc, a zatem

JO WKscej Mci Dobrodziejem popisuję¹⁰⁸. Jaśnie Oświecona księżniczka JMć Teofila¹⁰⁹, siostra rodzona JO WKscej Mci Dobrodzieja, po rozjachaniu się¹¹⁰ z JO WKsca Mci Dobrodziejem, upodobawszy sobie dawniej JMć pana Ignacego Morawskiego¹¹¹ i wymógłszy na JW JMci Księdzu Arcybiskupie Lwowskim¹¹² przez wielkie modły swoje i przyczyny przywiedzione¹¹³ indult¹¹⁴, wzięła szlub z tymże JMć Panem Morawskim w Milatynie¹¹⁵ dnia 16 lipca. *Tandem*¹¹⁶ po skończonym małżeństwie¹¹⁷, gdy do tegoż JWJMć Księdza Arcybiskupa przyjachali oboje z dziękczynieniem, postrzegłszy JW JMć Ksiądz Arcybiskup, że dane od niej przyczyny i *motiva*¹¹⁸ do indultu podobno nie byli realne¹¹⁹, począł myśleć o sposobach rozłączenia tego małżeństwa. Jakoż zaraz Księżniczkę JMć zobligował, żeby się tymczasem oblokowała¹²⁰ w którym klasztorze, która pasterską perswazją przyjąwszy, Księżniczka JMć raczyła się ulokować z damami swymi w klasztorze W. Panien Bernardynek, sam zaś JMć pan Morawski pozostał w konwencie naszym. Gdy jednak z jednej strony trudno było znaleźć prawdziwych przyczyn nieważności szluby, z drugiej strony JO Księżniczka żadną miarą na rozwód nie pozwalała, owszem, mając niezwykione przywiązanie do tegoż JMć pana Morawskiego, dłużej nad trzy niedziele¹²¹ zatrzymana w klasztorze być nie mogła, gdzie mimo wszystkie akomodacje¹²² i aplikacje¹²³ czynione od

108 popisywać się – okazywać swoje umiejętności

109 Teofila Konstancja z Radziwiłłów Morawska (1738–1807), córka Michała Kazimierza zwanego Rybeńko i Franciszki Urszuli z Wiśniowieckich, siostra Karola Stanisława zwanego Panie Kochanku, od roku 1764 żona Ignacego Feliksa Morawskiego.

110 rozjachanie się – oddalenie się z jednego miejsca w różne strony

111 Ignacy Feliks Morawski (1744–1790), syn Michała, skarbnika nurskiego, i Katarzyny z Mirowickich, od roku 1764 mąż Teofili Konstancji z Radziwiłłów; wojskowy, w 1764 r. walczył przeciwko rosyjskiej interwencji w polską elekcję. Uczestnik konfederacji radomskiej; poseł na sejmy (1767, 1780).

112 Wacław Hieronim Sierakowski (1700–1780), arcybiskup metropolita lwowski (1760–1780), konfederat barski.

113 przywiedziony – przedstawiony, okazany

114 indult – w prawie kanonicznym: zezwolenie władz duchownych na odstąpienie od przepisu kościelnego, udzielane w pewnych szczególnych przypadkach

115 Milatyn, wieś na Ukrainie w rejonie gródeckim obwodu lwowskiego.

116 *Tandem* – w końcu, nareszcie, ostatecznie

117 po skończonym małżeństwie – po przyjęciu sakramentu małżeństwa

118 *motiva* – powody

119 nie byli realne – nie były prawdziwe

120 oblokować się – zainstalować się, rozłożyć się (gdzie)

121 trzy niedziele – trzy tygodnie

122 akomodacja – okazywanie względów, dogadzanie (komu), przychylność

123 aplikacja – pilność, staranie się (o co), przykładanie się (do czego)

zakonnice, mimo wszystkie perswazje; tak samego JW JMć Księdza Arcybiskupa jako i innych poważnych osób, i mnie samego niewymownie tęskniła, ustawicznie płakała i podniesionym prawie ku niebu głosem zawodziła, nareszcie klasztorną rezydencją za klauzurą¹²⁴ sobie sprzykrzywszy, przeniosła się do oficyn albo rezydencji, które się w konwencie naszym znajdują przystojne¹²⁵ i dosyć wygodne, gdzie dopiero przez obaczenie się¹²⁶ z JMć panem Morawskim, w lamentach i żalach utuloną została. Staram się ja tymczasem o wszystkie wygody dla JO Księżniczki JMci, jako i dla dworu jej, a zaś JO WKscej Mci Dobrodzieja najpokorniej suplikuję¹²⁷, abyś niezwyczęzonemu kochaniu Księżniczki JMci wybaczywszy, ponieważ zwycięstwo nad tą pasją¹²⁸ nie w każdego człowieka mocy być może, raczył ulitować się nad stanem onej i obmyślić dla obojga dalszy pożycia sukces¹²⁹. Mnie oraz i konwent mój lwowski dobroczynnościami JO WKscej Mci Dobrodzieja polecając, piszę się z najgłębszą adoracją¹³⁰

Jaśnie Oświeconego Waszej Kscej Mci Pana
Fundatora i Najosobliwszego Dobrodzieja
najniższym podnóżkiem

i

najniegodniejszym bogomodłą¹³¹

ks[iądz] Wenanty Tyszkowski

Kon[wentu] Lw[owskiego] O[jców] Bern[ardynów] kustosz¹³²

m[anu] p[ro]p[ria]

Z Lwowa, d[ie] *sexta Augusti*¹³³

1764 r[oku]

124 klauzura – część klasztoru zamknięta dla osób z zewnątrz

125 przystojny – godziwy, przyzwoity, odpowiedni

126 obaczenie się – zobaczenie się, spotkanie się (z kim)

127 Zob. przypis 42.

128 pasja – silne, niepohamowane uczucie

129 sukces – tu: powodzenie, szczęśliwy bieg spraw

130 Zob. przypis 100.

131 Zob. przypis 56.

132 kustosz – zwierzchnik kilku klasztorów wchodzących w skład kustodii

133 *d[ie] sexta Augusti* – dzień 6 sierpnia

IV

Jaśnie Oświecony Mości Książę¹³⁴
 Panie Fundatorze¹³⁵ i Najosobliwszy¹³⁶ Dobrodzieju

Wysyłając w interesie Konwentu Lwowskiego do Węgier zakonnika z tegoż konwentu, kiedy mu przypada trakt na Pruszwę¹³⁷, gdzie może mieć za szczęście upaść do stop Pańskich, aby nam wszystkim życzliwym bogomodlcom¹³⁸ Pańskim, którzy się za JO WKscia Mć Pana i Fundatora naszego najszczerzej i najgoręcej ustawnie modlemy, mógł zupełniejszą¹³⁹ o zdrowiu JO WKscej Mci Dobrodzieja uczynić relacją, dla czego biorę tę śmiałość literą moją¹⁴⁰ złożyć najgłębszą adoracją¹⁴¹ u nóg Pańskich JO WKscej Mci Dobrodzieja.

Donoszę oraz, że JO księżniczka Jej Mć terazniejsza Morawska¹⁴² wyjechała do dóbr ukraińskich¹⁴³, skąd aż na Wielkanoc obiecała powrócić do Lwowa. Taż JO Pani z dobroczynności swojej, nadgradzając bawienie¹⁴⁴ swoje u nas podczas bezkrólewia¹⁴⁵, raczyła skrytem¹⁴⁶ swoim ręcznym zapisać nam fundusz na habity dla całego Konwentu Lwowskiego po złotych 2 000 na każdy rok, na który fundusz zapisała sumę zł[otych] 40 000.

134 Adresatem listu jest książę Karol Stanisław Radziwiłł zwany Panie Kochanku, zob. przypis 103.

135 Zob. przypis 4.

136 Zob. przypis 5.

137 Pruszwowa, właśc. Preszów, miasto we wschodniej Słowacji, ośrodek administracyjny kraju preszowskiego i powiatu Preszów, położone w historycznym regionie Szarysz, około 75 km od granicy z Polską. W okresie barskim Preszów, znajdujący się wówczas wraz z całą Słowacją na Węgrzech w państwie habsburskim, stał się siedzibą Generalności – naczelnej władzy konfederackiej.

138 Zob. przypis 56.

139 zupełniejszy – pełniejszy

140 literą moją – moim piśmem, listem

141 Zob. przypis 100.

142 Teofila Konstancja z Radziwiłłów Morawska – zob. przypis 109.

143 Na Ukrainie Radziwiłłowie posiadali dobra wchodzące w skład ordynacji ołyckiej. W Olyce, będącej stolicą ordynacji od roku 1589, Michał Kazimierz Radziwiłł „Rybeńko” w latach 1740–1760 gruntownie przebudował znajdujący się tam zamek, nadając budowli cechy reprezentacyjnego pałacu w stylu barokowym, pozbawionego cech obronności.

144 bawienie – pobyt

145 Aluzja do pobytu Teofili Konstancji oraz Ignacego Feliksa Morawskich w lwowskim konwencie bernardynów w lipcu i sierpniu 1764 roku, gdy doszło do ich zaślubin w pobliskim Milatynie. Ostatnie bezkrólewie trwały w Polsce od śmierci Augusta III (2 października 1763 r.) do elekcji Stanisława Poniatowskiego (6 września 1764 r.), który na sejmie koronacyjnym (25 listopada 1764 r.) przybrał imię Stanisława Augusta.

146 skrypt – pismo, list

Co aby się nie działo przeciw woli i zdaniu JO WKscej Mci Dobrodzieja, przeto oznajmuję i donoszę, JO WKscej Mci Dobrodzieja suplikując¹⁴⁷ najpokorniej o aprobacją¹⁴⁸ tegoż funduszu, jeżeli się tak podobać będzie JO WKscej Mci Dobrodziejowi. Oraz mnie rzuciwszy pod nogi Pańskie, piszę się z najgłębszą adoracją

Jaśnie Oświeconego WKscej Mci
Pana Fundatora¹⁴⁹ i Najosobliwszego Dobrodzieja
najniższy podnózek i bogomodlca¹⁵⁰

Z Lwowa, 7 d[ie] Febr[uaris]¹⁵¹
1765 ro[ku]

ks[iądz] Wenanty Tyszkowski
kustosz¹⁵² Konw[entu] Lwow[skiego O]jców] B[ernardynów]

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

Czeppe M., *Sapieżyna Elżbieta*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 35, Warszawa–Kraków 1994.

Dąbrowski S.P., *Kasztelanka na wydaniu. Matżeńskie perypetie Elżbiety z Branickich Sapieżyny*, „Śląskie Studia Polonistyczne” 2017, nr 2 (10).

Dąbrowski S.P., *Wizja przestrzeni eschatologicznych w „Teatrum myśli...” Wenantego Tyszkowskiego*, w: *Światy oświeconych i romantycznych. Doświadczenia, uczucia, wyobrażenia*, red. B. Mazurkova, Katowice 2015.

Dymnicka-Wołoszyńska H., *Radziwiłł Michał Kazimierz zw. Rybeńko*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Warszawa 1987.

Estreicher K., *Bibliografia polska*, cz. 3, t. 16 (27), Kraków 1929 (hasło: *Sapieżyna Elżbieta z Branickich*).

Estreicher K., *Bibliografia polska*, cz. 3, t. 20 (31), Kraków 1936 (hasła: *Tysza Wenanty*; *Tyszkowski Wenanty*).

Judkowiak B., *Franciszka Urszula Radziwiłłowa (1705–1753)*, w: *Pisarze polskiego oświecenia*, t. 1, red. T. Kostkiewiczowa i Z. Goliński, Warszawa 1992.

Kaleta R., *Okoliczności powstania 1 części „Porwążek” S. Trembeckiego*, w: *idem, Oświeceni i sentymentalni. Studia nad literaturą i życiem w Polsce w okresie trzech rozbiorów*, Wrocław 1971.

Kowalewska D., *Magia i astrologia w literaturze polskiego oświecenia*, Toruń 2009.

147 Zob. przypis 42.

148 aprobacja – zgoda

149 Zob. przypis 4; zwrot do Radziwiłła „Panie Kochanku” wskazuje, że również on, jak ojciec, wspierał klasztor finansowo.

150 Zob. przypis 56.

151 7 d[ie] Febr[uaris] – dnia 7 lutego

152 Zob. przypis 132.

Manys B., *Radości i troski Anny z Mycielskich Radziwiłłowej w listach do męża Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki”*, w: *Kobiece kręgi korespondencyjne w XVIII–XIX wieku*, red. B. Popiołek, U. Kicińska, A.S. Słaby, Warszawa 2016.

Mańkowski T., *Jurydyka Radziwiłłowska we Lwowie*, „Przegląd Krajoznawczy” 1938, nr 10–12.

Mazurkowska B., *Posrednik do specjalnych poruczeń. O kilku listach Wenantego Tyszkowskiego*, w: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. 8: *Literatura, historia, język*, red. P. Borek, M. Olma, M. Piątek, Kraków 2019.

Michalski T., *Radziwiłł Karol Stanisław zw. Panie Kochanku*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław 1987.

Mroczek K., *Tytułatura w korespondencji staropolskiej jako problem stosunku nadawcy i odbiorcy*, „Pamiętnik Literacki” 1978, z. 2.

Murawiec W., *Tyszkowski Wenant Andrzej*, w: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich. (Bernardyni i franciszkanie ślascy, franciszkanie konwentualni, klaryski oraz zgromadzenia III reguły)*, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981.

Rok B., *Wstęp*, w: T.K. z Radziwiłłów Morawska, *Diariusz podróży europejskiej w latach 1773–1774*, wstęp i oprac. B. Rok, Wrocław 2002.

Schmitt H., *Materiały do dziejów bezkrólestwa po śmierci Augusta III i pierwszych lat dziesięciu panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*, t. 1, Lwów 1857.

Sitnik A.K., *Bernardyni lwowscy. Historia klasztoru i kościoła pod wezwaniem świętych Bernardyna ze Sieny i Andrzeja Apostoła we Lwowie (1460–1785)*, Kalwaria Zebrzydowska 2006.

Smoleński W., *Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII. Studia historyczne*, Kraków 1891.

Zielińska T., *Szlachecy właściciele nieruchomości w miastach XVIII w.*, Warszawa–Łódź 1987.

Zielińska Z., *Morawski Ignacy Feliks*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 21, Wrocław 1976.

ŹRÓDŁA

Korespondencja W. Tyszkowskiego do Radziwiłłów, 1750–1765, Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłów, dział V, nr 16707.

Korespondencja ks. Karola Stanisława Radziwiłła, wojewody wileńskiego „Panie Kochanku” 1762–1790, ze zbiorów familijnych wyd. K. Waliszewski, Kraków 1888.

Korespondencja księcia Karola Stanisława Radziwiłła, wojewody wileńskiego „Panie Kochanku” 1744–1790, z archiwum w Werkach wyd. C. Jankowski, Kraków 1898.

List JO Księcia JMci Radziwiłła, wojewody wileńskiego, do siostry swej Jejmość pani Morawskiej pisany, w: *Archiwum domowe do dziejów i literatury krajowej*, z rękopismów i dzieł najrzadszych zebrał i wydał K.W. Wójcicki, Warszawa 1856.

Listy księcia Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku” (1751–1790), z różnych archiwów wyd. E. Łuniński z dwoma portretami, Warszawa 1906.

Matuszewicz M., *Diariusz życia mego*, t. 2: *1758–1764*, tekst oprac. i wstępem poprzedził B. Królikowski, komentarz Z. Zielińskiej, Warszawa 1986.

Respons JM pani Morawskiej na list Księcia JMci pisany, w: *Archiwum domowe do dziejów i literatury krajowej*, z rękopismów i dzieł najrzadszych zebrał i wydał K.W. Wójcicki, Warszawa 1856.

Tyszkowski W., *Jasnie Oświeconej księżnie JMci Elżbiecie z Branickich księżnie Sapieżynie, wojewodzicowej mściławskiej, pani i dobrodzieje*, w: *idem, Teatrum myśli albo zdań z sobą walczących, w materiach siłu rozróżnionych religii, szukającym prawdy otworzone, przez siedmiu aktorów zagajone. Tomik o miejscach osobliwych razem z światem całym stworzonych, do ukarania wszystkich grzesznych, od samegoż Stwórcy wyznaczonych*, Lwów 1780.

SŁOWA KLUCZE: Wenanty Tyszkowski, Elżbieta z Branickich Sapieżyna, Teofila Konstancja z Radziwiłłów Morawska, Michał Kazimierz Radziwiłł zwany Rybeńko, Karol Stanisław Radziwiłł zwany Panie Kochanku

BOŻENA MAZURKOWA

**THE UNKNOWN LETTERS OF WENANTY ANDRZEJ TYSZKOWSKI
TO THE RADZIWIŁŁS FAMILY**

The edition, which opens with a short introduction, comprises four letters from the Bernardine monk associated with Lviv (died 1783), preserved in the Radziwiłł archive. The correspondence was directed at Michał Kazimierz 'Rybeńko' Radziwiłł and his son, Karol Stanisław 'Panie Kochanku'. The letters confirm a close relationship between the monk and the representatives of the powerful Lithuanian family. Upon reading the correspondence, one may conclude that the relations between Tyszkowski and the Radziwiłłs involved not only his attempts to secure support for the Order, but also mediating issues affecting the family or people associated with it. These issues included, inter alia, the scandal which reverberated throughout the country in 1764, after the wedding of Teofila Konstancja Radziwiłłówna (daughter of Rybeńko and the playwright, Franciszka Urszula) with Ignacy Feliks Morawski, an officer of the court militia, which was seen as a *mésalliance*.

KEY WORDS: Wenanty Tyszkowski, Elżbieta Branicka (Elżbieta z Branickich Sapieżyna), Teofila Konstancja Morawska, Michał Kazimierz 'Rybeńko' Radziwiłł, Karol Stanisław 'Panie Kochanku' Radziwiłł